

SÖZLÜKLERDE SULARINDA KELİMESİ VE KÖKENİ

Paşa Yavuzarslan*

Özet

Türk dilinin söz varlığında yer alan sularında kelimesinin kökeni hakkında bugüne kadar sözlüklerde verilen bilgiler, bilimsel kaynaklar doğrultusunda yeniden değerlendirilmiş ve kelimenin Türkçe su (<Tr.)+lar (çokluk eki)+ı (iyelik 3. tekil)+n (zamir n'si)+da (bulunma durumu eki) yapısından kalıplaştığı tespit edilmiştir. Bu yapı, Osmanlı Türkçesi sözlüklerinden başlayarak günümüze kadar Türkçe açıklamalı ve yabancı iki dilli sözlüklerin kimilerinde, Farsça sū 'civar, taraf' kelimesine bağlanmıştır. Kimi tarihî sözlüklerde ise, kelime Türkçe su madde başının altında iç madde olarak verilmiştir. Yaptığımız art zamanlı inceleme sonucunda, Türkçe su kelimesinin tekil olarak, Eski Anadolu Türkçesi kaynaklarında 'zaman, çağ, vakit' anlamlarında kullanıldığını tespit ettik. Sularında kelimesi, TDK 1998 baskılı Türkçe Sözlük'te madde başı olarak, Farsça+Türkçe (sularında Far. sū+T.) olarak tanımlanmıştır. Ancak TDK 2005 baskılı Türkçe Sözlük'te kelimenin kökeni Türkçe olarak düzeltilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *sularında kelimesinin etimolojisi, etimoloji, Türk sözlükçülüğü, Osmanlı sözlükçülüğü, söz varlığı.*

Abstract

The information which is given in dictionaries until today about etymon of the word 'sularında' which takes part in the Turkish language's word existences, is evaluated through the scientific sources again and is fixed that it stereotyped its structure of Turkish su (<Tr.) +lar (plural suffix) +ı (possessive suffix) +n (pronominal n) +da (locative case maker).

The structure is bounded the word of Persian su 'environment, side' in same of the dictionaries which has Turkish explanation and the dictionaries which is the foreign, and has two languages by starting with dictionaries of Ottoman Turkish until today.

In the same of the historical dictionaries, the word in Turkish su is given as interior component under the entry beginning the consequent of the diachronic investiga-

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, DTCF.

tion which we made, we determined that the word *su* was used in the meaning of 'time, age, season' as singular in the source of Old Anatolian Turkish.

The word '*sularında*' was defined in the entry beginning as Persian+Turkish (*sularında* Per. *sū* +T.) in the Turkish Dictionary which was pressed in 1988 by TDK. However, the etymon of the word was corrected in the Turkish Dictionary which was pressed in 2005 by TDK

Key words: the etymology of *sularında*, etymology, Turkish lexicography, Turkish lexicography in the Ottoman period, Turkish lexicology.

Türk sözlükçülüğü, çeşitli evrelerden geçip belli bir aşama kaydederek günümüze kadar gelmiş Türklük bilimi alanlarından biridir. Türk sözlükçülüğünün tarihi XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmûd tarafından yazılan *Dîvânu Lügâti't-Türk*'e kadar gider. Arap sözlükçülük yönteminde kaleme alınan bu sözlük, Türklük bilimi alanında Türk dilinin ilk sözlüğü olarak sayılır.

Kâşgarlı'nın *Dîvân*'ından sonra Türk dilinin söz varlığını konu edinen sözlükler, Mısır Memlûk Devleti döneminde Arap ve Türk bilginlerce kaleme alınan iki dilli *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi Lugati't-Türkiyye*, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*, *Kitâbu Mecmû'ı Tercümânı Türkî ve Acemî ve Mugalî* gibi Arapça-Türkçe ve *Kitâbu'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk* gibi Türkçe-Arapça sözlüklerden oluşmaktadır (Caferoğlu 1984³: 187-194). Bu dönemden sonra Türkler arasında Türk sözlükçülüğü iki ayrı kolda gelişmesini sürdürmüştür. Bu kollardan birini Çağatay sahasında, yine Arap Sözlükçülüğü modelinde, çoğunlukla İran, Azerbaycan, Anadolu ve Hindistan'da yazılan *Abuşka*, *Bedai'u'l-Lûgat*, *Fazlullah han Lûgati*, *Senglah* gibi sözlükler oluşturmaktadır (Caferoğlu 1984³: 223-229). İkinci kol ise, Anadolu'da Oğuz Türklerinin geliştirdiği yazı dili olan Eski Anadolu Türkçesinde kaleme alınmış *Ferişteoğlu Lügati*, *Ahterî-i Kebir*, *Babusü'l-Vâsıt*, gibi Arapça-Türkçe ve *Lûgat-i Ni'netullâh*, *Miftahü'l-Lügâ*, *Şâmilü'l-Lügâ* gibi Farsça-Türkçe iki dilli ve tercüme sözlükler teşkil etmektedir (TS-I 1988²: X-LXXXIV).

Anadolu'da kaleme alınan sözlüklerin ikinci aşaması olarak sayabileceğimiz Osmanlı dönemi Türk sözlükçülüğü, Tanzimat'la yeni bir boyut kazanmış ve Türkçe açıklamalı sözlükler yazılmaya başlanmıştır. A. Vefik Paşa'yla başlayan Batılı tarzda sözlük yazma geleneği, Şemseddin Samî'nin *Kâmûs-ı Türkî*'siyle daha da ileri götürülerek, modern Türk sözlükçülüğünün temelleri atılmıştır. Temelde *Kâmûs-ı Türkî*'nin içerdiği söz varlığına dayanan Cumhuriyet dönemi sözlükleri, Türk diline yeni girmekte olan kelimelerle, arkaik duruma düşen kelimelerin girdi çıktılarıyla günümüze kadar sürekli yenilenmiştir.

Sözlükler, yeni kavramların karşılığı olan kelimelerin girdisiyle ve dilde kullanılmaz duruma gelen kelimelerin çıktısıyla sürekli yenilenen eserlerdir. Dildeki değişimleri takip edip kayda geçirmesiyle, sözlükler dil bilimi çalışmalarında birinci elden kaynak olarak sayılırlar. Sözlükler sadece bu özellikleriyle değil, dili kullananlara, o dildeki kelimelerin temel dil bilgisi özellikleri hakkında bilgi vermesi bakımından da vazgeçilmez öneme sahiptirler. Bu bakımdan her dilde çeşitli amaçlar doğrultusunda ve belli yöntemler çerçevesinde sözlükler hazırlanmaktadır. Türk sözlükçülüğünde bir usul olarak, Osmanlı döneminden beri yazılagelen sözlüklerde, kelimelerin dil bilimsel özellikleri, kullanımları ve kökenleri hakkında bilgiler verilmektedir. İlk Batılılar tarafından hazırlanan iki dilli sözlüklerde başlayan bu yöntem, Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûs-ı Türki*'siyle Türk sözlükçülüğünün temel ilkesi olmuş ve günümüze kadar da Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan sözlüklerde bu yöntem takip edilmiştir.

Genel söz varlığını içeren sözlükler dildeki değişimlere ve gelişmelere bağlı olarak, sürekli yenilenir ve kullanımda olan son baskı da, dildeki söz varlığının en son şeklini vermeye çalışır. Sözlüklerdeki değişimler ve gelişmeler, temelde kelime girdi ve çıktıları şeklinde olacağı gibi, kelimelere ait yeni veriler de sözlüklerde değişimlere sebep olur. Bu yazıda dilimizde sadece iyelik kategorisinin 3. çoğulunda çekimlenmiş biçimiyle, sözlüklerde yer alan *su+ları+n+da* sözlük biriminin kökeni üzerindeki açıklamalar tartışılacak ve bu kelimenin tarihî ve Çağdaş Türkiye Türkçesi sözlüklerindeki durumu konu edilecektir. Kelimenin kökeni konusunda sözlükçülerin açıklamaları tartışılırken, yeri geldikçe Türkiye Türkçesi sözlükçülük geleneğine de değinilecektir.

su+ları+n+da kelimesi, Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûs-ı Türki*'sinden beri hemen hemen bütün Türkçe sözlüklerde *su* madde başının altında, iç madde olarak verilmiştir. Bu yapı ilk defa Türk Dil Kurumunun 1983 baskılı *Türkçe Sözlük*'ünde *su* madde başının altındaki iç madde durumundan, bir işaretle madde başı durumuna getirilmiştir:

“**su, -yu a. 1.** Hidrojenle oksijenden oluşan, oda sıcaklığında sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde. **-larında**→ sularında.” (TS 1983, TDK: 1086b.-1087b).

Bu baskıda da kelime kökeni olarak, Türkçe *su* kelimesiyle ilişkilendirilmiştir. TDK'nin 1983 baskısından sonraki yeni baskısı olan *TS 1988*'de *sularında* kelimesinin Türkçe *su* kelimesiyle ilişkisi kesilmiş ve kelimenin kökeni *su+larında* (Far.+Tr.) olarak gösterilmiş ve kelime, TDK'nin bu baskısından sonraki *Türkçe Sözlük*lerde köken olarak Farsçaya bağlanmıştır. Ancak TDK'nin dışında özel kurumlar ve kişiler tarafından yayımlanan sözlüklerde

kelime, Osmanlı dönemi sözlüklerinde olduğu gibi *su* madde başının altında verilmiştir. *sularında* kelimesi tarihî ve çağdaş Türkçe sözlüklerde aşağıda da örneklendirildiği üzere, genellikle Türkçe *su* ‘su’ madde başının altında iç madde olarak tanımlanmıştır

Osmanlı Türkçesinin Batılı tarzda ilk açıklamalı sözlüklerinden sayabileceğimiz Ahmed Vefik Paşa’nın H.1306 tarihli *Lehce-i Osmânî*’de *su* (صو) madde başı altında böyle bir söze rastlanmaz. *Lehce-i Osmânî*’de *su* madde başının altında zamanla ilgili olarak bugün de kullandığımız *sular karar*mak=*vakt-i gurûb* (Toparlı 2000: 352b) deyimini geçmektedir. A. Vefik Paşa’nın, Osmanlı Türkçesindeki aslen Arapça Farsça kelimeleri topladığı ikinci ciltte, **karar** (قرار) (= *is.* Durma, eğlenme, iskân, durak... (Toparlı 2000: 687 b) madde başının altında ölçü manasında **saat beş kararında** (Toparlı 2000: 687b) sözü geçmektedir. Bu söz grubu Şemseddin Sâmî tarafından *Kâmûs-ı Türki*’de de aynen tekrarlanmıştır:

“**karar** (قرار) (*is.* *Ar.* 1. Durma, sükun, ârâm...) **kararlarında**= Takriben, **sularında**: *Saat beş kararlarında*” (Ş. Sâmî H.1317: 1060a).

Ayrıca, A. Vefik Paşa *Lehce-i Osmânî*’de *radde* (راده) madde başının anlamları arasında *su* kelimesine de yer vermiştir ve buradaki *su* kelimesi ‘zaman, çağ’ anlamındadır.

“**radde** (راده) *is.* Çizik, sıra, mertebe, su. *Saat beş raddeleri*. (Toparlı 2000: 787b);

“**radde** (راده) *is.* 1. Derece, rütbe, mertebe, kerte: *Bir raddede yorulduğum ki lâkırdı söylemeye mecalim yoktur; lâkırdı söyleyemeyecek raddede yorgunum; yorgunluğa da bir raddeye kadar tahammül olunur.* 2. Takrîb, takribî miktar veya zaman: **Sinni kırk raddelerindedir**= Kırk sularında; *saat beş raddelerinde; senevî varidatı beş altı yüz lira raddesindedir*. [Arabide fayda ve menfaat manasından başka bir de araba oku manasına gelir. Lisanımızdaki istimalinin veçhi anlaşılamadı.]” (Ş. Sâmî H.1317: 653c-654a).

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türki*’de yukarıda *karar* ve *radde* madde başlarının altında *kararlarında* ve *raddelerinde* yapısıyla eş anlamlı kabul ettiği *sularında* kelimesini, *su* madde başının altında kelimenin dokuzuncu anlamı olarak açıklar:

“**su** (صو) *s.* 1. Tabiatta pek münteşir olup küre-i arzın üç rub’unu örten ve diğer rub’unda da çay, ırmak, dere, göl, pınar, kuyu vesaire hâlinde bulunan ve dâhilinde cevelân eden madde-i mâyi’ a ki mütekaddimîn indinde ecsâm-ı basîtadan ma’dûd iken badehu müvellidü’l-mâ’ ile müvellidü’l-hamûzadan mürekkep olduğu tebeyyün etmiştir, mâ, âb... 9. Çağ, vakit, hengâm, esna:

Saat beş sularında; o sularıda; akşam sularında; sular kararmak= Akşam olmak. [Bu mana ile daima böyle cem suretinde kullanılır.]” (Ş. Sâmi H.1317: 835c).

Yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere, Ş. Sâmi, *su* kelimesinin dokuzuncu anlamının, *çağ, vakit, zaman, esna* olduğunu belirtir ve kelimenin bu anlamlarıyla daima iyelik 3. çoğulda kullanıldığını vurgular. *Kâmûs-ı Türki*'deki bu açıklama, 1988'e kadarki Türk Dil Kurumu baskılı sözlüklerin hemen hepsinde aynen tekrarlanmıştır:

TS (TDK 1944): “**su**. i. 1. Yağmur, kar, dolu şeklinde bulutlardan yağan, bayağı sıcaklıkta sıvı halinde olup tadı, rengi, kokusu olmıyan, iki hacim hidrojen ve bir hacim oksijenden oluşmuş bulunan, denizleri, gölleri, ırmakları, pınarları meydana getiren saydam madde. //... **sularında**, saati veya zamanı gösteren kelimelerin sonuna getirilerek vakti yaklaştırmaca olarak anlatır. **On, on buçuk sularında geldi**” (TS 1944: 534b-535a).

TS (TDK 1955): “**su** is. 1. Yağmur, kar, dolu şeklinde bulutlardan yağan, bayağı sıcaklıkta sıvı halinde olup tadı, rengi, kokusu olmıyan, iki hacim hidrojen ve bir hacim oksijenden oluşmuş bulunan, denizleri, gölleri, ırmakları, pınarları meydana getiren saydam madde. //... **sularında**, saati veya zamanı gösteren kelimelerin sonuna getirilerek vakti yaklaştırmaca olarak anlatır. **On, on buçuk sularında geldi**” (TS 1955: 671a-672a).

TS (TDK 1959): “**su** is. 1. Yağmur, kar, dolu şeklinde bulutlardan yağan, bayağı sıcaklıkta sıvı halinde olup tadı, rengi, kokusu olmıyan, iki hacim hidrojen ve bir hacim oksijenden oluşmuş bulunan, denizleri, gölleri, ırmakları, pınarları meydana getiren saydam madde. //... **sularında**, saati veya zamanı gösteren kelimelerin sonuna getirilerek vakti yaklaştırmaca olarak anlatır. **On, on buçuk sularında geldi**” (TS 1959: 701a-702b).

TS (TDK 1966): “**su** is. 1. Yağmur, kar, dolu şeklinde bulutlardan yağan, bayağı sıcaklıkta sıvı halinde olup tadı, rengi, kokusu olmayan, iki oylum hidrojen ve bir oylum oksijenden oluşmuş bulunan, denizleri, gölleri, ırmakları, pınarları meydana getiren saydam madde. //... **sularında**, saati veya zamanı gösteren kelimelerin sonuna getirilerek vakti yaklaştırmaca olarak anlatır. **On, on buçuk sularında geldi**” (TS 1966: 661a-662a).

TS (TDK 1969): “**su** is. 1. Yağmur, kar, dolu şeklinde bulutlardan yağan, bayağı sıcaklıkta sıvı halinde olup tadı, rengi, kokusu olmayan, iki molekül hidrojen ve bir molekül oksijenden oluşmuş bulunan, denizleri, gölleri, ırmakları, pınarları meydana getiren saydam madde. //... **sularında**, saati veya zamanı gösteren kelimelerin sonuna getirilerek vakti yaklaştırmaca olarak anlatır. **On, on buçuk sularında geldi**” (TS 1969: 677b-678a).

TS (TDK 1974): “**su** is. **1.** Yağmur, kar, dolu olarak bulutlardan yağan, bayağı sıcaklıkta sıvı durumunda olup tadı, rengi, kokusu olmayan, iki molekül hidrojen ve bir molekül oksijenden oluşmuş madde. //... **sularında**, saati ya da zamanı gösteren sözcüklerin sonuna getirilerek vakti yaklaştırmaca olarak anlatır. *On, on buçuk sularında geldi*” (TS 1974: 701a-702b).

TS (TDK 1983): “**su, -yu a. 1.** Hidrojenle oksijenden oluşan, oda sıcaklığında sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde. //... **~larında** → sularında (TS 1983: 1086b-1087b).

TS (TDK 1983⁷): “**sularında be.**Yaş, saat gibi sözcüklerle birlikte yaklaşık bir zaman bildirir: “Yaşı daha yirmi sularında idi.” –S. Ali. “Kısa bir zaman için, saat beş suları / İyidir beraber olmamız”. –B. Necatigil” (TS 1983: 1090a).

İşte bu tarihten sonra Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlükler*de kelimenin, *su* madde başıyla ilgisi tamamen kesilerek, **sularında** (< su (Far.)+larında (Tr.)) madde başı altında verilmeye başlanmıştır:

TS (TDK 1988 (Yeni Baskı): “**sularında zf.** *Far. sū civar + T. Yaş, saat* gibi kelimelerle birlikte yaklaşık bir zaman bildirir: “*Kısa bir zaman için, saat beş suları / İyidir beraber olmamız.*” -B. Necatigil.” (TS 1988: 1346 b).

TS (TDK 1998): **sularında zf.** *Far. sū civar + T. Yaş, saat* gibi kelimelerle birlikte yaklaşık bir zaman bildirir: “*Kısa bir zaman için, saat beş suları / İyidir beraber olmamız.*” -B. Necatigil.” (TS 1998: 2039 b).

TS (TDK 2005): **sularında zf.** **Yaş, saat** gibi kelimelerle birlikte yaklaşık zaman bildiren bir söz, raddelerinde. (TS 2005: 1817b).

Bir başka resmî kurum olan Millî Eğitim Bakanlığının çıkardığı *Örnekleriyle Türkçe Sözlük* (1996)⁸te *sularında* kelimesi *su* madde başının altında yer almaktadır:

“**su** i. **1.** Yağmur, dolu, kar şeklinde bulutlardan yağan, bayağı sıcaklıkta sıvı hâlinde olup tadı, rengi, kokusu olmayan, iki molekül hidrojen ve bir molekül oksijenden meydana gelmiş bulunan denizleri, gölleri, ırmakları, pınarları oluşturan şeffaf madde, âb, mâ. //... • **sularında:** Saati veya zamanı gösteren kelimelerin sonuna getirilerek vakti yaklaşık olarak anlatır; sıralarında, ânında.

Akşam ve sabah sularında böylece, elden kurtulup kaçan ve kışla meydanlarında sirk numaraları yapan kıvrak atlar çoktur. A. N. Asya, Top Sesleri, 19.

Üsküdardan geliyorduk, ikimiz: Âsım, ben / Saat onbir sularındaydı... vapur beklerken. M. Â. Ersoy, Safahat, 428.

Akşam sularında yatsı sonunda / Gel de murâdını al dedi bana. M. N. Karaer, Karacaoğlan, 67. (MEB Örnekleriyle Türkçe Sözlük-4: 2607b-2610a).

Ali Püsküllüoğlu'nun yayımladığı *Arkadaş Türkçe Sözlük* (2004)ün 8. baskısında *sularında* kelimesi TDK'nın 1988 ve 1998 baskılarında olduğu gibi, Farsça *sū* civar + Türkçe +*larında* eklerinden oluşmuş bir biçim olarak sözlüğe alınmıştır:

“**sularında** *be.* *Far. T.* Yaşı ya da saati yaklaşık olarak bildirmek, belirtmek ereğiyle bu sözcüklerle birlikte kullanılır. *ör. Yaşı otuz sularındaydı.*” (Püsküllüoğlu 2004: 895b-896a).

Kâmûs-ı Türki'den beri sözlüklerimizde yer alan bu kelimeye ilk olarak, A. C. Barbier de Meynard'ın 1886'da yayımladığı *Dictionnaire Turc-Français* adlı sözlüğünde, *su* (صو) madde başının altında rastlıyoruz. Meninski'nin sözlüğünde *su* (صو) (=Ölmez 2000: 2991a-b) madde başının altında *sularında* gibi bir yapı bulunmamaktadır. Aynı şekilde J. D. Kieffer ve T. X. Bianchi tarafından hazırlanan *Dictionnaire Turc-Français* (1835) adlı geniş kapsamlı Türkçe-Fransızca sözlükte de *su* (صو) madde başının altında böyle bir söz yer almamaktadır.

“**su** (صو) *çou*, eau (t. or. صوى c'est la forme primitive, d'où le génitif صويك çouyouñ). – 3° temps, limites. Akşam sularında (اعسام صو ل ر نده) âkhcham çoularenda, vers le soir. – saat altı sularında (ساعت آلتى صو ل ر نذ) sa'at âlte çoularenda, à six heures.” (A. C. Barbier de Meynard 1886: 221a-b).

J. W. Redhouse'ın *A Turkish and English Lexicon* (1890) adlı Osmanlı Türkçesi-İngilizce sözlüğünde, *su* (صو) kelimesinin çoğul biçimi olan *sular* (صو ل ر)ın üçüncü anlamı ‘zaman; herhangi bir an, süreç, çağ’ olarak verilmiştir:

“T. **su** (صو), s. (*for* صوى and declined as this word: *Gen. صويك Dative صويه* etc.) //... *sular* (صو ل ر) 3. Times; a time, a period, epoch.” (Redhouse 1987: 1188a-b).

Julius Theodor Zenker, Türkçe, Arapça, Farsça hatta Çağatayca kelimeleri de aldığı *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch* (1866) adlı sözlüğünde *su* (صو) madde başının altında *sular* (صو ل ر) çoğul biçimini bir iç madde olarak verir ve Farsça *sū* (u)dan tahrif olduğunu belirtir.

“t. **su** (صو) to سوي, سوپ, سوغ, سوب. Subst. = eau, suc, jus; rivière, ruisseau; écoulement du temps)...| Wasser,...Pl. **SULAR** (صو ل ر). Temps approximatif. | ungefähr

Zeit *saat beş sularında* (ساعت بش صولر نده). [سو ist Tahrif von صولر eig. Pl. Vom pers. سو, Seiten, Gegenden, dann Umstände, Verhältnisse, Lage: Ne sularda? Saat ne sularda].” (Zenker 1967: 575a-b).

Zenker’in sözlüğünden faydalanan Radloff da *sularında* biçimini Farsça *sū*’dan bozulmuş bir söz olarak verir:

“³su [سو (Osm.), aus dem Pers.] (Yalnızca çoğul olarak *sular* ‘zamanlar, sıraları, sınırları’; *ahşam sularında*; *sāt altı sularında*; *saat baş dört sularına gâlinya*. (P.d.V. VIII, 26, 2).” (Radloff 1911: 746b-747-a).

Yukarıda da görüldüğü üzere, Zenker ve Radloff tarafından *sular~sularında* sözü köken olarak Farsça *sū*(سو) kelimesine bağlanmış ve Farsçadan tahrif olarak *sîn* (س)le değil de, *sâd* (ص)la yazıldığı belirtilmiştir. Zenker ve Radloff’un bütün diğer Fransız ve Osmanlı sözlükçülerinden farklı olarak kelimeyi köken olarak Farsça göstermelerinin temel dayanağı, kelimenin Türkçe *su* kelimesiyle sesteş olması ve Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sîn* (س) yerine, *sâd* (ص) ile yazılmasıdır.

Klasik Osmanlı Türkçesinde Türkçe kelimelerin imlâlarının standartlaşmamasına rağmen, Farsça ve Arapça alıntı kelimelerin imlâları, edebî değeri yüksek olan eserlerde hemen hemen Arap ve Fars imlâ geleneğine bağlı olarak asıllarına uygun bir biçimde yazılmıştır. Bütün Osmanlı aydın zümresi Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında oldukça titiz davranmışlar ve bu kelimelerde farklı bir anlama gelmediği sürece herhangi bir tasarrufa gitmemişlerdir. Böylece Arap harfli metinlerde, Türkçe kelimelerle Arapça ve Farsça kelimeleri köken olarak yazılışlarından ayırmak mümkündür. Bu sebeple *sâd* (ص) ile yazılan *sular ~ sularında* sözü, Farsçada ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde daima *sîn* (س)le yazılan *sū* ‘taraf, yön’ kelimesiyle yazılış yönünden ayrılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Zenker, Radloff ve dolaylı olarak da *TS 1988*’in, Eski Anadolu Türkçesi kaynakları hariç, bütün Fransız ve Osmanlı sözlüklerinde imlâsı *sâd* (ص)lı olan bu biçimi, Farsça *sū* (سو) kelimesine bağlamaları şüphe uyandırmaktadır.

sular~sularında biçimi tekil olarak, *su* ‘zaman, vakit’ anlamında Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de geçmektedir.

“*su* (III): Zaman, vakit.

Ol suda (سو دا) *kim Rüsem ata atlana / Billidir kim gürzüne kim katlana* (Man.Tayr. XIV. 80). (TS-V: 3561).

Şadiyle geçer ömr bigi taze vü durrem / Ol su (سو) *ki sarayında hemişe olur icra* (Ah. Pş. XV. 13). (TS-V: 3562).

Tarama Sözlüğünde yer alan bu iki örnek, bize kelimenin tekil olarak da “zaman, vakit, çağ” anlamlarına geldiğini göstermektedir. Bu durumda *sular~sularında* kelimesinin anlamca Farsça *sū* ‘A side, part, quarter; towards...’ (Steingass1975:704b) kelimesine yakın olmasına karşın, köken olarak bir ilgisi olmasa gerektir. Çünkü Türkçede, bazı isimlerin sadece 3. çoğul ve tekil iyelikte çekimlenmiş biçimlerinin zarf kategorisinde kullanıldığına dair pek çok örnek bulunmaktadır. *civar (is.)~civarlarında, dolay (is.)~dolaylarında, yakın (is.)~yakında~yakınlarda~yakından, boy (is.)~boyuna, yol (is.)~yoluyla~yolunda, zımn~zımında* gibi örnekler sadece iyelik üçüncü tekil ve çoğulda çekimlenebilirler ve bu kelimeler sözlüklerde ya *sularında* kelimesinde olduğu gibi tamamen ayrı bir madde başı olarak ya da ait olduğu kelime türünün altında iç madde olarak yer alırlar.

Sonuç olarak *sularında* kelimesi, Zenker ve Radloff’un sözlüklerinin dışında bütün Osmanlı Türkçesi açıklamalı ve iki dilli sözlüklerde *su (Tr. is)* kelimesinin altında iç madde olarak sözlüğe alınmış ve *su (Tr. is.)* kelimesinin anlam birimcikleri arasında ‘zaman, vakit, çağ’ kavramları verilmiştir. Bu durum TDK’nın 1988 baskılı sözlüğüne kadar, eski baskılı bütün sözlüklerde aynen tekrarlanmış, fakat 1988 baskılı *Türkçe Sözlük*’te kelime ayrı bir madde başı olarak verilmiş ve köken olarak da Farsça *sū* “taraf, yön, cihet” kelimesiyle ilişkilendirilmiştir. Ancak kelimenin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde tekil olarak “vakit, zaman” anlamında geçmesi, Türkçe *su* kelimesinden gelişmiş bir sözlük birim olduğunu göstermektedir. Nitekim kelime, TDK’nın en son baskısı olan *TS 2005*’te de köken olarak yeniden Türkçeye bağlanmıştır.

Kaynakça

- De Meynard, A.C. Barbier (1886), *Dictionnaire Turc-Français I-II*, Paris.
- Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehce-i Osmânî*, Ankara: Türk Dil Kurumu. (haz. Prof.Dr. Recep Toparlı).
- Handjéri Alexandre (1840), *Dictionnaire Français-Arabe-Persan et Turc-I*, Moscou.
- Caferoğlu, Ahmed (1984³), *Türk Dili Tarihi I-II*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Kélékian, Diran (1927), *Dictionnaire Turc-Français*, Âmedî Matbaası.
- Meninski, F.M. (2000), *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae-II*, İstanbul: Simurg. (Yay. Mehmet Ölmez).
- Kieffer, J.D. et T. X. Bianchi (1835), *Dictionnaire Turc-Français*, Paris.
- MEB (1996), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük-4*, Ankara.
- Püsküllüoğlu, Ali (2004), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Radloff, W. (1911), *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte-IV*, S. Peterburg.
- Redhouse, J. W. (1987), *Turkish and English Lexicon*, Beirut.
- Steingass, F. (1975), *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Beirut.

Şemseddin Sâmi (1989³), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

TDK (1944), *Türkçe Sözlük*, İstanbul.

TDK (1955), *Türkçe Sözlük*, Ankara.

TDK (1959), *Türkçe Sözlük*, Ankara.

TDK (1966), *Türkçe Sözlük*, Ankara.

TDK (1969), *Türkçe Sözlük*, Ankara.

TDK (1974), *Türkçe Sözlük*, Ankara

TDK (1979), *Türkçe Sözlük*, Ankara.

TDK (1983), *Türkçe Sözlük*, Ankara.

TDK (1988), *Türkçe Sözlük*, Ankara.

TDK (1988). *Tarama Sözlüğü*, Ankara.

TDK (1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara.

TDK (2005); *Türkçe Sözlük*, Ankara.

Zenker, Julios Theodor (1967), *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, Germany.